

EEDER

Edebî Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

Ekim 2022, Cilt 6, Sayı 2

Atıf/Citation: Akar Erbil, Ç. (2022). ““Beyaz Mantolu Adam” Öyküsünde Ötekileştirmenin Görünümleri”, *Edebi Eleştiri Dergisi*, 6(2), s. 133-141.

Çağla AKAR ERBİL*

“Beyaz Mantolu Adam” Öyküsünde Ötekileştirmenin Görünümleri **

Appearances of Othering in The Story of “The Man in a White Coat”

ÖZ

Oğuz Atay, eserlerini içinde bulunduğu topluma yabancılaşan, “tutunamayan” karakterler çerçevesinde şekillendirir. Korkuyu Beklerken adlı öykü kitabında yer alan “Beyaz Mantolu Adam” öyküsü ait olduğu toplumdan uzak, sahip olduğu veya olmadığı nitelikler sebebiyle toplum içerisinde “öteki” olarak var ola(maya)n bir birey etrafında gelişir. Kalabalık içinde konumlandırılan öykü kişisi, ayrıksı duruşu ve iletişimsizliğiyle içinde bulunduğu kalabalıktan kopuk gözükür. Öykü, kalabalık ve öykü kişisi arasındaki gerilimi aktararak toplum-birey çatışmasını merkeze alır. Kalabalığın kişiyi nitelemeye ve bir kimlik içerisine sokmaya çalıştığı görülür. Ancak belli bir sınıfa, kategoriye, kimliğe dâhil edilemediğinde kalabalığın kişiye karşı acımasızlaştığı, onu insan dışı muameleye maruz bıraktığı görülür. Kalabalığın bu tavrının öykünün sonuna doğru şiddetlenerek kişiyi günah keçisi hâline getirmeye kadar vardığı gözlenir. Denebilir ki ötekileştirme gitgide artan bir şiddette görülmektedir. Bu çalışmada sosyolojik bir kavram olarak ötekileştirmenin öyküde nasıl yer aldığı irdelenmiş, ötekileştirmenin öykü içerisindeki görünümleri ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Oğuz Atay, “Beyaz Mantolu Adam”, ötekileştirme, sosyoloji

ABSTRACT

Oğuz Atay, build his works in context of stranger characters to the society they live in. The story “The Man in a White Coat” in the story book *Waiting For Fear* develops around an individual who is distant from the society to which he belongs, who exists as the “other” in the society due to the qualities he has or has not have. The subject, who is in a community, seems disconnected from the society because he can not communicate and exhibits an eccentric stance. The story centers conflict of society and individual by narrating tension between community and the subject. It is seen that the community tries to characterise and put the subject into some identities. However when the subject can not be included any social class, category and identify, it is seen that the community commence to be cruel and treats him unhuman. This behavior of the community become violent and they see the subject as a scape goat. It can be said that there is an increasing severity of othering violent. In this study, how othering takes place in the story as a sociological concept has examined and the appearances of othering in the story has revealed.

Keywords: Oğuz Atay, “Beyaz Mantolu Adam”, othering, sociology

* Arş. Gör., Kastamonu Üniversitesi, caглаakar@kastamonu.edu.tr ORCID: 000-0003-2249-143X

** [Araştırma Makalesi] Geliş Tarihi: 24.06.2022 Kabul Tarihi: 12.10.2022 Yayın Tarihi: 25.10.2022 DOI: 10.31465/eeder.1131649

Giriş

Felsefe, psikoloji, sosyoloji başta olmak üzere pek çok disiplinde yer alan yabancılaşma kavramı uzaklaşma, kopma, ayrılma ve kontrolü kaybetme şeklinde açıklanmaktadır. Kavramın her disiplinde farklı anlamlara gelebildiğini ve farklı biçimlerde yorumlanabildiğini belirtmek gerekir. Ancak temel düzeyde yabancılaşmanın bireyin toplumdaki, Tanrı'dan kopması, kendinden uzaklaşması anlamlarına geldiği söylenebilir (Kırman ve Atak, 2020: 289). Pek çok kapsamı olan yabancılaşma; güçsüzlük, anlamsızlık, kuralsızlık, tecrit edilmişlik ve kendine yabancılaşma olmak üzere beş temel boyuta sahiptir. Yabancılaşan insan kontrolsüzlük sebebiyle kendini güçsüz hisseder, düştüğü boşlukta büyük bir anlamsızlığın içine haps olur. İçinde bulunduğu toplumdaki kopan insan, toplumun koyduğu kurallara riayet etmeyip kuralsız bir biçimde hareket edebilir. Bu da toplumdaki tecrit edilmeyi beraberinde getirir. Son olarak kişi kendinden uzaklaşarak kendine de yabancı hâle gelir (Ofloğlu ve Büyükyılmaz, 2008: 116). Tarihi Eski Ahit'e kadar dayanan yabancılaşma söylemi özellikle on dokuzuncu ve yirincinci yüzyıllarda belirgin bir biçimde artış gösterir (Ege, 2000: 7). 19. ve 20. yüzyıllarda sanayileşme, teknolojik ve bilimsel gelişmeler insanların dünya görüşlerini, ideolojilerini ve dine bakışını büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu değişim insanın kendini güvensiz bir dünya içerisinde yalnız hissetmesine sebep olmuştur. Dünya savaşlarının getirdiği olumsuz sonuçların da etkisiyle bu hissin arttığı ve insanın doğaya, topluma ve kendisine yabancılaştığı görülür.

Yabancılaşma, modern dünyanın önemli bir sorunu olarak edebî eserlerde de yansımaları bulur. Çağdaş edebiyatta bu kavramın temel sorunsal olarak işlendiği görülür: “20. Yüzyıl edebiyatı, çok katmanlı bir yabancılaşmalar evrenini sunar bize; insan-toplum, insan-doğa, insan-tinsellik arasında yaşanan bu kopuşu ya da ruh-madde, akıl-duygu boyutları arasında oluşan aşılma ‘yabancılaşma’ uçurumunu metnin ana izleği yapar.” (Ecevit, 2013: 43) Türk Edebiyatı'nda da çağın meselesi olarak irdelenen yabancılaşmayı eserlerinde işleyen önemli yazarlardan bir tanesi de Oğuz Atay'dır. Uyumsuzluk ve iletişimsizlikle karakterize olan yabancılaşma, Oğuz Atay'ın yarattığı karakterlerin de temel özelliğidir. Yazarın eserlerinin merkezine toplum-birey çatışmasını aldığı gözlenir. Yazar, toplumun olumsuz anlamda etkilediği bireyleri ele alır ve bir toplum eleştirisi gerçekleştirir. Ancak belirtmek gerekir ki bu eleştiri, “çok belli bir tarihe ve coğrafyaya haps olmuş bir toplumun eleştirisi değil toplumun ‘toplum’ olduğu için eleştirisi[dir].” (Akatlı, 2018: 44) Dolayısıyla yazarın eserlerinde içinde bulunduğu topluma yabancılaşmış, bu yabancılaşmanın sonucu yalnız kalmış, toplum-birey çatışması içinde hastalanmış “tutunamayan” bireyler yer almaktadır. Öykülerini, romanlarından farklı olarak biçimsel bir arayış içinde olmadan klasik denebilecek bir yöntemle yazan (Tosun, 2018: 17) Oğuz Atay, içerik bağlamında romanlarından farklılaşmayan bir tutum sergiler. “Öykülerinde, ortak/benzer duygularla/doğrularla bir cemaat olarak yaşayan toplumlarda, birey olmak isteyen insanların yaşadığı açmazları, cemaatleşmemiş bireyin yenilgilerini anlat[ır].” (Tosun, 2018: 10) 1975'te yayımlanan tek öykü kitabı *Korkuyu Beklerken*'de bu cemaatleşmemiş bireyin etrafında “ağırlıklı olarak yabancılaşma, umutsuzluk, uyumsuzluk, bunaltı konularını işler.” (Tosun, 2018: 12) Kitabın ilk öyküsü olan “Beyaz Mantolu Adam”da içinde bulunduğu topluma ayak uyduramamış, yabancılaşmış, iletişimsiz bir öykü kişisi anlatılmaktadır. Öykünün başlangıcından itibaren kalabalığın karşısında konumlandırılan öykü kişisiyle toplum-birey çatışması vurgulanır. Yanı sıra öyküde “toplumun bir kukla hâline getirdiği, birey olma hakkını bile tanımadığı insanın, ‘das Man’a, topluma karşı isyanı anlatıl[dığı]” (Karaca, 1990: 63) da söylenebilir. Öykü boyunca aykırılıyla bir öteki kimliğine sahip kişi “kalabalık”la birlikte verilir. “Kalabalık” tarafından

türlü adlandırmalar, nitelendirmeler ve tanımlamalara maruz kalan kişinin toplumdan dışlandığı, ötekileştirildiği görülür. Öykünün bu ötekileştirme etrafında şekillendiği söylenebilir.

1. “Beyaz Mantolu Adam” Öyküsünde Ötekileştirme

İnsan, dünyaya gelişinden itibaren diğer insanlarla etkileşim içerisindedir. “... insan insanların arasında doğar, karşılaştığı ilk şey insanlardır, yani yaşayacağı dünya ‘insanlardan oluşan bir çevre’ olarak başlar” (Gasset, 2019: 110) Yaşadığı çevre içerisinde insan, kimliğini oluştururken kendini ait hissettiği bir “biz” grubuna ihtiyaç duymanın yanı sıra bir de “onlar” grubuna gereksinim hisseder. Bu karşıt ilişki her zaman birbirini besleyen ve hatta birbirini oluşturan bir özelliğe sahiptir. “Biz” kimliğinin kurulmasında “onlar” etkin bir rol oynar. “Biz” ve “onlar” ifadelerinin iç grup ve dış grup olarak da adlandırıldığını belirten Bauman, bu ilişkideki zorunluluğu şöyle ifade eder:

“Dış grup, tam da iç grubun kendi hayali zıddıdır ve iç grubun özkimliği, tutarlılığı, kendi içindeki dayanışması ve duygusal güvenliği için ona ihtiyacı vardır. (...) Hatta denebilir ki, gerçekte bir dış gruptan beklenen davranışı gösteren bir grubun fiili mevcudiyeti ne orada ne buradadır; böyle bir grup yoksa bile kendi sınırlarını çizmek ve korumak için, kendi içinde sadakati ve işbirliğini temin etmek için bir düşman varsayması gereken grubun tutarlılığı ve bütünlüğü aşkına icat edilecektir.” (Bauman, 2018: 58)

Toplum içerisinde konumlandırılan biz ve onlar ayrımı onlara/diğerine bakışın ileri boyutta olumsuzlaşması ötekileştirmeyi beraberinde getirir. Onların/diğerinin tehdit olarak algılanması ve bu durumun olumsuz ön yargıları doğurması sonucu öteki addedilenin dışlanması söz konusu olur. Ötekileştirme, “ben’in, öteki’ni nesne konumuna indirilmesi, kendi dışında bir tehdit ya da azınlık olarak görmesi olarak özetlenebilir.” (Noyan, 2022: 16) “Biz”den ol(a)mayan, toplumun içinde yer almasına rağmen toplumla bağ kuramayan ve toplum normlarının dışında kalan bireyler de toplum tarafından ötekileştirmeye maruz bırakılır.

Oğuz Atay’ın tek öykü kitabı olan *Korkuyu Beklerken*’deki ilk öykü “Beyaz Mantolu Adam” toplum-birey çatışmasını merkeze alır. Beyaz mantolu adam ile içinde yer al(ama)dığı kalabalık öykünün temelini oluşturur. Ecevit, öyküde modernist bir imge bulunduğunu ve bu imgenin esasını beyaz mantolu adam ile kalabalığın oluşturduğunu ifade eder:

“Kloş etekli beyaz ve uzun bir kadın mantosunun içinde dolaşan, hiç konuşmayan, ayrık görünümlü grotesk adam ile, karşısında tek bir organizmaymışçasına devinerek onu kullanan farklı bir evrenin insanları, Atay’ın metninde oluşturmaya çalıştığı bu odak imgenin iki ana yapıtaşıdır.” (Ecevit, 2017: 477)

Öykü boyunca beyaz mantolu adam ile kalabalık arasında bir gerilim artan bir şiddetle devam eder. Kalabalığın beyaz mantolu adamı bir kimlik içerisinde görme arzusuyla tanımlamaya, nitelemeye çalıştığı görülür. “O kimine göre “kötü hastalıklı biri”, kimine göre “turist”, kimine göre de “sapık”tır.” (Tosun, 2018: 15) Kalabalığın tanımlamaya çalıştığı beyaz mantolu adama bakış açısı gitgide olumsuzlaşan bir görünüm sergiler. Öncelikle dilenci, turist gibi bazı kategorilere sokulmaya çalışılırken sonrasında insan dışı bir muameleye tabi tutulur; suçlayıcı ve dışlayıcı bir tutumla ötekileştirilir.

1.1. Kategorileştirme

Kategorileştirme, insanların var olan gerçeği anlaşılır kılmak için başvurduğu bir yöntemdir. Bu yöntem, en temelde “bilinmezi bilinen kılarak bireyin gündelik yaşantıyı yönlendirmesini, nesnelere ve deneyimleri tanımlamasını sağlar. Kategoriler, bireysel ve kolektif oluşuma ilişkin

toplumsal bir sürecin ürünüdür.” (Schnapper, 2005: 154) Kategorizasyon, kimlik inşa sürecinin bir parçası olarak “ben/biz” olanı tanımlar ve “ben/biz”in dışında olanları ayırarak konumlandırma işlevi görür. (Uyan Semerci, vd. 2017: 2) “insan düşüncesinin ve eyleminin önkoşulu(...)” (Schnapper, 2005: 154) olan kategorileştirme, ön yargıyı da beraberinde getirerek kategorize edilen gruplara olumlu/olumsuz nitelikler yüklenmesine ve değer atfedilmesine sebep olabilir. Kategorize edilen gruplara yüklenen olumsuz niteliklerin yoğunlaşması ve bu çerçevede bu gruplara yöneltilen bakış açısı ötekileştirmeye varan bir sürecin başlangıcı olabilir.

“Beyaz Mantolu Adam” öyküsü, öykü kişinin tanıtımıyla başlar: “Kalabalık bir topluluk içindeydi. Başarısızdı. Parası yoktu. Dileniyordu.” (Atay, 2016: 11) Öykünün başlangıcında kişinin kalabalık bir topluluk içinde olduğu vurgusu yapılır. Bu vurgu, öykü boyunca devam edecek olan toplum ve birey çatışmasını işaret eder niteliktedir. Cami avlusunun bir kenarında duran öykü kişisi, dilenmesine yarayacak bir niteliği bulunmadığı için dilenmekte bile başarısız addedilir: “Özellikle avlusu: dilenenler için en önemli yer. Bir kenarda duruyordu. Hiçbir hüner göstermediği için ya da acındırıcı bir garipliği olmadığı için dilenirken de başarısızdı.” (Atay, 2016: 11) Öykü kişisi, etrafında bulunan diğer kişilerle karşılaştırılır: “ne kırmızı cüppeli bir müneccime benzeyen ihtiyar” (Atay, 2016: 11) gibi kulübesi vardır onun ne de “şişman kötürüm” gibi motosikletli tezgâhı. Kişi, toplumun acıma duygusuyla kabullendiği bir grup içinde yer alan bu insanların kategorisine dahi dâhil edilmemiş olur.

Fusun Akatlı, (2018: 44) Oğuz Atay’ın öykülerinde oluşturduğu gizli bir ironi olduğundan bahseder ve bu gizli ironiyi “...öykülerini besbelli hak verdiği kişilerinin değil karşı safın merceğinden yazmakta (...)” olmasına bağlar. “Beyaz Mantolu Adam” öyküsünde de aktarımın toplumun penceresinden gerçekleştirildiği söylenebilir. Öykünün toplumun bakış açısından yansıtıldığı düşünüldüğünde kişinin dilenci olduğundan şüphe duyulması kaçınılmaz olur. Öykünün başlangıcında anlatıcı tarafından dilendiği aktarılan öykü kişinin ilerleyen satırlarda “caminin duvarına yaslanmaktan başka ilgi çekici bir eylemde bulunm[adığı]” ve üstelik “avcunu açma teşebbüsüne bile geçme[diği]” (Atay, 2016: 12) belirtilir. “Öyle ki, ‘beyaz mantolu adam’ın suskunluğu, anlatıcıyı dahi adım adım yanılığa sürükler. (...) Oysa, anlatıcı onu okura ilk kertede, dilenci olarak tanıtmıştı; fakat anlatıcı da onun suskunluğu ile diyaloga girmekten kendini alamayacak ve diyalogun neticesinde kendi sözlerinin iptal edilmesi durumu ile karşı karşıya kalacaktır.” (Yaşat, 2018: 36) İlk cümlelerde dilendiği belirtilmesine rağmen dilencilikle bağdaştırılabilecek herhangi bir eyleminin olmadığı görülen öykü kişinin dilenci olarak tanıtılması, toplumun kategorize etmeye olan eğilimiyle ortaya çıkan, bireyleri belli bir grubun içine dâhil etme arzusunun bir tezahürü olarak okunabilir.

Cami duvarına yaslı bir şekilde duran öykü kişisini sakat sanan çarşafly bir kadın, kişinin avcunu açarak para yerleştirir. Yardımsever kadın, yüzüne bakarken göz bebeklerini hiç oynatmayan öykü kişisini kör sanır. Öykü kişisi ise bilinmeyen bir sebeple ne avcuna konulan paraya bakar ne de avcunu kapar. Avcuna tekrar para konduğunda çıkan sesle paraların farkına varır. Yanına kucağında çocuğuyla bir kadın gelir ve “iki leke gibi” (Atay, 2016: 12) yan yana dururlar. Yan yana duran iki dilenci görüntüsünün “iki leke gibi” ifadesiyle tasvir edilmesi bakış açısını göstermesi bakımından önemlidir. Öykü kişinin ve yanında duran kadının kirlilik ve farklılığını imleyen leke kelimesiyle aktarılması dilencilerin toplumun gözündeki durumlarını çarpıcı bir şekilde belirtir. Kadının öykü kişinin yanından ayrılması ifade edilirken kadın için “açık leke”

(Atay, 2016: 12) ifadesinin kullanılması ise kişinin toplumun gözünde bulunduğu konumu vurgular niteliktedir.

İlk olarak dilenci olarak addedilen öykü kişisi, bu konumda toplum tarafından suçlanır: “Sağlam adamsın utanmıyor musun dilenmeye? “Bir iş verilse çalışmazsın.” (Atay, 2016: 13) Bu suçlamaların ardından bir müddet bavul taşıyarak hamallık yapar. Hırpalandığı için biraz sallanan öykü kişisini sarhoş olmakla suçlarlar. Rıhtımda bavul, sandık taşıma işi yaparken kalabalık onun hakkında tahminlerde bulunmaktadır: “Onu sağlam sayanlarla sakat sananlar arasında gitti geldi.” (Atay, 2016: 13) Bir bebeğin onu gördüğünde ağlamasıyla yaptığı hamallık işinden uzaklaşarak yoluna devam eden öykü kişisi, bir tesadüfle karşısına çıkan beyaz bir kadın mantosunu tek bir kelime etmeden satıcıdan almayı başarır. Önceleri “kılıksız”, “dilenci” olarak nitelendirilen karakterin bu yeni kılığı karşısında toplum şaşırır ve “onu nasıl karşılamak gerektiğini bileme[z]” (Atay, 2016: 16) Üstüne giydiği bu beyaz kadın mantosuyla öykü kişisinin öteki kimliği vurgulanmış olur: “Üzerinde taşıdığı beyaz manto, birey ve toplum arasındaki gerilimin, topluma karşı durmanın, ‘öteki’ olmanın sembolü gibidir.” (Yağcıoğlu, 2018: 50)

Kalabalık, onu takip etse de arkasına bakmadan yürüyen beyaz mantolu adamı bir süre sonra kaybederler. Bir köprünün üstüne gelen beyaz mantolu adam, yakıcı güneşin altında mantosuyla terlediği için bir tarak satıcısının gölgesine sığınır. Bu yerde de etrafındaki kalabalık onun kimliğine dair yorumlarda bulunmaya başlar. Turist olduğu sanısıyla bildikleri yabancı kelimeleri söyleyerek kimliğini anlamaya çalışırlar.

Köprünün üzerinde birkaç satıcının yanında daha durup hatta birinin tuvalet molasında yerine baktıktan sonra köprüden ayrılan beyaz mantolu adam, bir vitrinin önüne gelir. Dükkân sahibinin sorduğu soruya karşılık alamamasından sonra farklı bir adam yanına yaklaşarak ona turist muamelesi yapmaya başlar. Elindeki gömlekleri sattırmaya çalışan adam, beden diliyle de iletişim kurmayı başaramayınca gömlekleri beyaz mantolu adamın eline tutuşturup “Sen getirmek gömlek Fransa Almanya. Yok para. Satmak.” (Atay, 2016: 18) diyerek sokağın köşesine gider. Beyaz mantolu adam, ilk müşterisinin sorduğu soruya cevap vermeyince köşedeki satıcı onun “esrarkeş” olduğunu düşünerek sinirlenir ve müşteriye giderek onun sağır olduğunu söyleyerek müşteri ile beyaz mantolu adam arasında iletişimi sağlar gibi yapar ve gömlekleri satar. Gömlekler tükenince mantosunun cebine on lira koyup “Goodbye” diyerek ayrılır yanından.

Öykünün bu noktasına kadar toplumun öykü kişisini tanımlamaya ve nitelendirmeye çabaladığı görülmektedir. Öncelikle dilenci olarak algılanan öykü kişisi zaman zaman sarhoş, kılıksız, esrarkeş gibi niteliklerle suçlanır. Ardından turist olduğu düşünülür. Kalabalık, kategorize etme amacıyla öykü kişisini değerlendirmeye çalışır. Bu değerlendirmeler esnasında kalabalığın kişiyi suçlamaya varan dışlayıcı bir tavır takındığı görülür. Öykü kişisinin beyaz bir kadın mantosu giyerek cinsel kimlik anlamında bir kafa karışıklığı yaratmasıyla toplum gözündeki belirsizliği artmış olur. Denebilir ki beyaz mantolu adam, toplumla iletişim kurmayarak “susku” ile toplumun sunduğu kimliklerden arınır. (Yaşat, 2018: 36)

1.2. İnsandışlaştırma

“Biz”in karşısında konumlandırılan “onlar” veya “diğeri” karşıt bir sınıftan görülmekle birlikte her daim kötü muameleye uğratılmaz. Ancak “biz” karşısında konumlandırılan karşıt sınıflardan farklı olarak öteki kimliğine belirsizliği sebebiyle toplum içerisinde tamamıyla olumsuz ön yargılarla yaklaşılır. “Onlar/diğeri” hakkındaki olumsuz düşüncelerin ötesinde ötekinin toplum içerisinde konumlandırılmayıp, tümünden dışlanması söz konusudur. Öteki, toplumdan tamamıyla

kopuk değerlendirilebilir ve toplumun yaklaşımı bir insana yöneltilebilecek en olumsuz uç noktaya varır: “... ‘diğeri’nin aksine öteki, belirgin hale gelmesi gereken ahlâki normların ötesinde tanımlanıp sınıflandırıldığında yalnızca iç grupla sınırlanılmakla kalmaz, onu iç grup üyeleri ile ortaklaştırabilecek tek çerçeve olan insanlığın da dışına çıkarılır.” (Uyan Semerci, vd. 2017:38) İnsandışılaştırma olarak nitelendirilebilen bu durumda bireyin nesne konumuna indirildiği gözlenir.

Öyküde öykü kişinin toplum tarafından belli bir sıfatla tanımlanmaya çalışıldığı görülür. Kalabalık onu dilenci, turist, sarhoş, esrarkeş gibi pek çok adlandırma üzerinden algılamaya çabalar. Öykünün bu noktasında ise kategorileştirmenin ötesinde bir durum görülür. Beyaz mantolu adam üzerinden gömlek satışı yapan adamı gören dükkân sahibinin olanları izledikten sonra beyaz mantolu adamdan kendisinin de yararlanmaya çalışmasıyla kişiye karşı alınan tavır insandışılaştırma adı verilen seviyeye gelir.

Öykü boyunca “dilenci”, “sakat”, “turist”, “sarhoş”, “esrarkeş”, “sağır” gibi nitelendirme ve tanımlamalarla kategorize edilmeye çalışılan öykü kişinin kimlik belirsizliği arttıkça toplumun ona olumsuz yaklaşımı artar. Belirsiz bir kimliğe sahip ve toplumla iletişimi olmayan öykü kişinin nesne konumuna indirilerek insan dışı bir muameleye tabi tutulduğu görülür. Bir dükkân sahibi bir satıcının beyaz mantolu adam üzerinden gömleklerini sattığını görünce onu içeri çağırır fakat Türkçe anlamayacağını düşünerek gömlek satıcısının yaptığı gibi onunla bozuk bir Türkçeyle konuşur. Ancak herhangi bir cevap veya hareketini beklemeden onu kolundan tutup dükkâna alır. “Manken” gibi durmaktan başka bir şey yapmayan beyaz mantolu adamı dükkânında nasıl kullanacağını bilemeyen dükkân sahibi onu manken olarak kullanmayı düşünür. Tıpkı bir manken gibi onu vitrine iter. Pantolonu ve ayakkabılarındaki kirleri kapatmak içinse bez sarılır. Bu haliyle “müzedeki bir mummyaya” (Atay, 2016: 19) benzeyen beyaz mantolu adamın kollarını açarak bir poz verdireler: “‘Böyle put gibi durmasın,’ dedi tezgâhtar. ‘Güzel bir poz verelim ona.’ Gene düşündüler. ‘Kollarını açalım,’ dedi patron. ‘Vitrini doldursun.’ ‘Yorulur, kollarını oynatıp durur.’ Naylon iplerle tavana asmaya karar verdiler sonunda kolları. Bir kolu ileri uzattılar, bağladılar ve ipi vitrinin üstündeki bir çiviye tutturdular. Öteki kolu da, duvarda boşalttıkları bir rafa yerleştirdiler.” (Atay, 2016: 19)

Mankenleri hazır olduğunda ise “Canlı İsveç Mankeni” getirdiklerini bağırarak reklam yaparlar. Beyaz mantolu adam, sargıları sebebiyle mummyaya benzetilir, etraftaki kimseler tarafından canlılığı sorgulanır ve kukla olduğu dahi iddia edilir: “‘Cansız bu, kukla’ diyenler çıktı.” (Atay, 2016: 19) Toplum tarafından belli bir kategoriye dâhil edilemeyen beyaz mantolu adamın öykünün bu noktasında insan dışı bir pozisyona alınarak ötekileştirildiği görülür.

1.3. Günah Keçisi

Günah keçisi, başkalarını suçlamının en ilkel yöntemini açıklayan bir kavramdır. Günah keçisi, toplum içerisinde yaşanan felaketlerin, sıkıntıların sorumlusu olarak tayin edilen ve kötülüklerden arınmak amacıyla kurban edilen birileri/bir şeyleri temsil eder. İnsan, hayvan veya nesnelere günah keçisi ilan etme, yaşanan problemlerin asıl kaynağına ulaşmak yerine daha basit bir çözüm bulma psikolojisinden ortaya çıkan suçlu bir kurban arama anlayışıdır. Ancak Girard’ın (2005: 163) da vurguladığı üzere günah keçisi ilan edilenler suçlu değil nedensiz bir kinin kurbanıdır. Bu kurban yaratma ihtiyacı insanlık tarihi kadar eskidir: “Önce, suçlama vardı. Âdem Havva’yı suçladı, Havva yılanı. Biz de o zamandan beri bununla uğraşıyoruz.” (Campbell, 2020: 13) İnsanoğlunun kötülüklerden, felaketlerden sorumlu tutulacak birini bulmaya olan ihtiyacının

arkasında suçluluk duygusundan kurtulmak arzusu yatmaktadır. Arzunun yanı sıra insan, kötülüklerden sorumlu tutulan kişi/şey sayesinde suçluluktan kurtulacağına inanır. Bu inançla da insanoğlu, tarih boyunca cinsel, dinsel, ırksal vb. farklı niteliklerde kurbanlar yaratır.:

“Her tarihcisi kültürün, toplumdan kötülüğü kovmak için yaptığı birtakım seremoniler vardır. Bunlar çok çeşitlilik gösterdikleri halde değişmeyen bir şey söz konusudur: Günahın bir varlıktan diğerine, bir objeden bir başkasına aktarılabilen somut bir varlık olduğuna ve bu şekilde suçluluk hissinden kurtulabileceğimize dair inanç.” (Campbell, 2020: 31)

Bir parka giren beyaz mantolu adam, bankta ihtiyar bir adamla oturur, onun dertlerini dinler. Burada “derli toplu insanlar” bulunmadığı için Mantolu Adam garip durmaz ve kimsenin dikkatini çekmez ancak ihtiyarla onun isteği üzerine durağa yürümeye başladıklarında tekrar bir kalabalık kaplar etrafını ve iki adam tarafından suçlayıcı bir ötekileştirme yapılır:

“Allah belasını versin bu pis yabancıların,” dedi birisi; gömleğini pantolonun üstüne çıkarmış, bütün yüzü bıyık içinde kara bir adam. ‘Bedava yaşıyorlar bu ülkede.’ Arabasının kapısına dayanmış, müşteri beklerken, yağlı, kıymalı bir şeyler yiyen şoför de bu düşünceye hak verdi: ‘Paramızın değeri de bu yüzden düşüyor abi.’ (Atay, 2016: 23)

İki adam arasında yaşanan bu diyalogda ötekileştirmenin sebebi görünür olmaktadır: Toplumdaki birtakım sorunlar için günah keçisi bulmak. Yasir İslam Kaplan, *Tutunamayanlar* ve “Beyaz Mantolu Adam” üzerine yazdığı tezde öyküdeki bu suçlu kurban arayışından bahseder: “Burada halihazırdaki düzene yönelik memnuniyetsizlik karşısında bir suçlu kurban arayışı söz konusudur. Her iki karakterin dilinden aktarılan yukarıdaki cümlelerin klişe oluşları bir yana, aradıkları kurban için korumasız olanı tercih ettikleri ortadadır.” (Kaplan, 2019: 117) Beyaz mantolu adam, belirsiz kimliği ve kalabalıkla iletişim kurmamasıyla topluluk tarafından kurban olarak seçilebilecek bir durumdadır. Girard; (2005: 24) kültürel, dinsel ve fiziksel birtakım özelliklerinin kişiyi hedef haline getirebildiğini belirtir ve bunu “kurbanlık işaretleri” olarak adlandırır. Girard’a (2005: 33) göre “(...) kurbanlar, kendilerine atfedilen suçlar nedeniyle değil, taşıdıkları kurbanlık işaretleri nedeniyle” seçilirler. Beyaz mantolu adamın kimliği müphem görünümünün ve sessizliğinin onu suçlanabilecek bir konuma getirdiği söylenebilir.

Öykünün sona yaklaşan bu noktasında beyaz mantolu adama karşı uygulanan ötekileştirmenin günah keçisi ilan etme haline gelmesi söz konusudur. Kurban konumunda olma durumu beyaz mantolu adam’ın İsa ile benzeşmesine yönelik göndermelerle de örtüşür çünkü günah keçisi terimini ilk kez kullanan ve İncil’in İngilizce çevirisiyle tanınan “Tyndale’in Kutsal Kitap’a ait gösterdiği günah keçilerinin başı, en büyük kurban, insanoğlunun tüm günahları için çarmıhta ölen Tanrı’nın oğlu İsa’ydı.” (Campbell, 2020: 57) Öyküde yer yer beyaz mantolu adam, İsa’yı çağrıştıracak bir temsil niteliği taşır: Otobüsten indikten sonra geniş bir meydanlığa gelen beyaz mantolu adam, “Tozunu alalım mı abi?” diye soran ayakkabı boyacısının sandığına ayaklarını koyar ve ayakkabıları temizlenir. Kuşlar için mısır alıp “kollarını iki yana açarak serp[en]” beyaz mantolu adama yönelen dış gözlerin bakışı tekrar belirir: “Parkın girişindeki duvarın üstünde oturan kasketli bir genç, yanındakine, ‘Put gibi olmuş, şuna bak,’ dedi. ‘Çarmıh,’ diye düzeltti öteki. Güldüler.” (Atay, 2016: 22)

Günah keçisi ilan edilebilecek bir kurban olarak görülmeye başlanan beyaz mantolu adam üzerindeki baskı gitgide artar. Önce kategorileştirme kapsamında toplumun alt sınıflarına eklenen veya toplum dışında kalan (turist) olarak nitelendirilen beyaz mantolu adam, insandıışılaştırmaya da maruz kaldıktan sonra toplumun nefretini ve öfkesini aksettirdiği günah keçisine dönüştürülür.

Toplum tarafından herhangi bir kategoriye sığdırılmayan, kimliği belirsiz oluşu ve aykırı duruşuyla kalabalık için huzursuzluk oluşturan beyaz mantolu adam kurban olarak görülmeye ve suçlanmaya açık hale gelir.

Beyaz mantolu adama yöneltilen ithamlar polis çağırılması gerektiğinin dile getirilmesine kadar gelir çünkü o suçlu görülür. Son olarak bir halk plajında kalabalığın içine giren beyaz mantolu adam, burada da kalabalık tarafından türlü suçlamalara maruz bırakılır. Bu tutum karşısında beyaz mantolu adam, kendini denize bırakarak intihar eder. Öykünün bu sonu iki türlü okumaya müsaittir: "...Beyaz Mantolu Adam'ın intiharı, hem bir isyan hem de bir vazgeçişir; varoluşun çaresizliği ve anlamsızlığı karşısında sessiz bir sızıdır." (Yağcıoğlu, 2018: 56) Kalabalığın sokmaya çalıştığı kimliklere karşı direnen beyaz mantolu adam bu direnişini bir başkaldırı olarak intiharıyla devam ettirir veya sonuçsuz kalan direnişini bir çaresizliğin ifadesi olan intiharıyla sonlandırır. Aykırı duruşu ve iletişimsizliğiyle suçlu görülen ve sonunda âdeta bir günah keçisi ilan edilen beyaz mantolu adam, bir günah keçisi olarak kurban edilmez ancak toplum içerisinde toplumun kurallarına uymadığı ve onların belirlediği kimliklerden birine dâhil olmadığı sürece ona yaşam alanı da tanınmaz. Nitekim Campbell da insanoğlunun ötekileştirme konusunda aslında hâlâ ilkel zamanlarındaki gibi davrandığını vurgular: "Günah keçisi ilan edilen insanların kurban edildiği dönemleri okuduktan sonra böyle zalimce yöntemleri aştığımızı sanabiliriz ama aşmadık, sadece yöntemler değişti. Aslında hâlâ aynı ilkel varlıklarız." (Campbell, 2020: 23)

Sonuç

Oğuz Atay, eserlerinde topluma yabancılaşmış, kendi deyişyle "tutunamayan" karakterleri işler. Yazarın eserlerinin temel özelliklerinden olan bu karakterlerden topluma belki de en uzak duranı, öyküye adını da veren, beyaz mantolu adamdır. Beyaz mantolu adam; iletişimsizliği, toplum içerisinde aykırı duruşuyla öteki kimliğine sahip bir öykü kişisi olarak işlenir. Öteki kimliğindeki kişi, öykü boyunca kalabalık tarafından ötekileştirilir. Öykü, toplum-birey çatışmasını toplumun bireyi ötekileştirmesi merkezinde işler. Kişinin iletişimsizliğiyle birlikte bu ötekileştirmenin yıkıcı boyutlara ulaştığı gözlenir. Öyküde toplumun bireyi ötekileştirmesi odak noktası hâlinedir, denebilir. Öykü boyunca kişi, sürekli kalabalığın yargılayıcı bakışları altında kalır. Kalabalığın beyaz mantolu adama yaklaşımı öncelikle onu bir kategoriye dâhil etme, bir kimliğe sokma çabası şeklinde ortaya çıkar. Ancak beyaz mantolu adam toplumun bu çabasına karşılık vermez. Kalabalığın bir kimliğe sokamadığı beyaz mantolu adamı ötekileştirmesi insan dışı muamele etme noktasına kadar varır. Öykünün sonlarına doğru ise bu toplum dışı kişinin kurban olabilecek savunmasızlığıyla kalabalık onu âdeta günah keçisi ilan eder. Kalabalığın suçlayıcı ve yargılayıcı tavrının öykü boyunca artan bir şiddetle devam eden bir görünüm sergilediği söylenebilir. Öyküde, kategorileştirmeden günah keçisi ilan etmeye dek uzanan bir ötekileştirme süreci gözlenir. Bu ötekileştirmenin bir sonucu olarak da beyaz mantolu adam, kendini kalabalığın arasına dâhil et(e)mez ve diren(eme)yerek intihar eder.

Kaynakça

- Akatlı, F. (2018). "Öykücü Oğuz Atay", *Oğuz Atay İçin Bir Sempozyum*, haz. İnci, H.-Türker, E. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atay, O. (2016). *Korkuyu Beklerken*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bauman, Z. (2018). *Sosyolojik Düşünmek*, çev. Yılmaz, A., İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Campbell, C. (2020). *Günah Keçisi Başkalarını Suçlamanın Tarihi*, çev. Kastamonulu, G., İstanbul: İthaki Yayınları.

- Ecevit, Y. (2017). “*Ben Buradayım..*” *Oğuz Atay’ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ecevit, Y. (2013). *Kurmaca Bir Dünyadan*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ege, U. (2000). *Batı Kültüründe Yabancılaşma Kuramları ve David Storey’nin Romanlarında Yabancılaşma Teması*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Gasset, O. (2019). *İnsan ve Herkes*, çev. Işık, G., İstanbul: Metis Yayınları.
- Girard, R. (2005). *Günah Keçisi*, çev. Ergüden, I., İstanbul: Kanat Kitap.
- Kaplan, Y. İ. (2019), *Oğuz Atay’ın Eserlerinde Mesiyaniç Umutlar: Tutunamayanlar ve “Beyaz Mantolu Adam”da İsa Peygamberin Temsilleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Karaca, A. (1990). “Çağdaş İnsanın Bunalımı ve Oğuz Atay’ın Hikâyeleri”, *Millî Eğitim Dergisi*, S. 95, s. 61-67.
- Kırman, T.; Atak, H. (2020). “Yabancılaşma: Kavramsal ve Kuramsal Bir Değerlendirme”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2(10), s. 279-295.
- Noyan, S. (2022). *Modern Türk Şiirinde Ötekileştirme*, Ankara: Hece Yayınları.
- Ofluoğlu, G.; Büyükyılmaz, O. (2008). Yabancılaşmanın Teorik Gelişimi ve Tarihsel Süreç İçinde Farklı Alanlarda Görünümleri”, *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, S. 1(10), s.113-144.
- Schnapper, D. (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*, çev. Sönmezay A., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tosun, N. (2018). “Yabancılaşma, Aydın Eleştirisi ve İroni: Oğuz Atay Öyküleri”, “*Korkuyu Beklerken*” *Gelenler*, der. Tezgör, H., İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uyan Semerci, P.; Erdoğan, E.; Sandal Önal, E. (2017). “*Biz”liğin Aynasından Yansıyanlar*, İstanbul: İstanbul Bilgi Yayınları.
- Yağcıoğlu, H. (2018). “Modern Bir Mesih: ‘Beyaz Mantolu Adam’”, “*Korkuyu Beklerken*” *Gelenler*, der. Tezgör, H., İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yaşat, D. (2018). “Oğuz Atay’ın Öykülerinde ‘Susku’ İzleği”, “*Korkuyu Beklerken*” *Gelenler*, der. Tezgör, H., İstanbul: İletişim Yayınları.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluşun destek alınmamıştır.